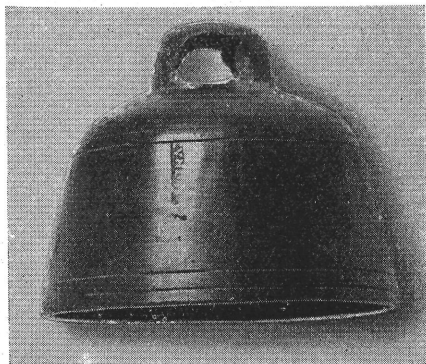

AQUINCUMI MESTERJEGYES BRONZCSENGŐ

Az alábbiakban ismertetett bronzcsengőt (tinnabulum)¹ kotrógép dobta ki a felső Margitsziget táján a Duna medréből az 1930-as évek egyikében (1. kép).²

Darabunk a nagyméretű római kori bronzcsengők közé tartozik. Mag.: 6.—, átm.: 7,1, fül átm.: 2,5 cm. Félgömb alakú, köralappal. A fül két oldalán széles, szabálytalan kivágás van, ezekkel ellentétes oldalakon két kis szabályos, kerek lyuk. A csengő legtetejének közepén az esztergálás nyoma látszik, vállán egy körbe futó vonal, míg köpenyén a váll alatt felül és a perem felett alul 2—2 párhuzamosan bemélyített vonaldísz fut körbe. Darabunk patinája kívül sötét olívizöld, fényes felületű, ma is hibátlan állapotban van. A már hiányzó nyelv egykori anyagára belül a vastag vasrozsa mutat. A rozsa dunai kavicsokat tapasztott a csengő belső falához.

A Margitsziget táján előkerült tinnabulumot finom kidolgozásán kívül számunkra különösen mesterjegyes bélyegzője teszi nemcsak Pannóniában, hanem a Római Birodalomban is igen ritka és értékes leletté.³ A felső kettős, bemélyített sáv alsó vonalára merőlegesen, beütött, hosszúkas, keskeny téglalap alakú bélyegző kezdődik (h.: 0,15, sz.: 0,02 cm, 2. kép). A második körvonalnál induló jól olvasható betűk közül . . CVND . . egészen élesen, tisztán kivehető. Utána következő VS betűk felső fele elmosódott. Az utolsó F betű hajlított függőleges vonalának csak alsó fele látható világosan. Ezután már a bélyegző egyenes lezárása következik. A mesterjegyet a vonaldíszítés bemélyítése előtt ütötték a csengő falába. Az első észlelhető betűt E-re véljük kiegészíteni. Tekintettel arra, hogy a bélyegző éppen hajlatvonalban kezdődik, nem érinthette az első betű ugyanolyan erővel az alapot, mint azok, amelyek már egyenes síkon folytatódnak. Ez az oka annak, hogy a bélyegző indulását nem látjuk, második betűjét is csak következtetjük. Végeredményben csakis SECVNDVS mester nevének töredékéről lehet szó, mert pl. VERECVNDVS már sokkal hosszabb helyet venne igénybe. Mesterjeggyel csakis kiemelkedő darabokat láttak el, azt minden esetben gondosan, jó olvashatóságra törekedve ütötték a tárgyakba. Ha tehát pl. Verecundus lett volna bronzcsengőnk mesterének neve, bélyegzőjét feltétlenül lejjebb, a csengő falának egyenes síkján helyezte volna el. Nem kétséges tehát, hogy mesterjegyük: SECVNDVSF. Hogy ez milyen gyakori név volt nemcsak az itáliai és galliai bronzöntők, hanem a téglakészítők és fazekasok körében is, arra igen sok adatunk van.⁴

1. kép. Mesterjegyes bronzcsengő Aquincumból

2. kép. „CVNDVSF” mesterjegyes bélyegző

Csengőnk esetében a mester nevének nominativusa a „fecit”-jelzővel együtt arra enged következtetni, hogy azt az i. sz. II. században készíthették. A korábbi eredetű használati eszközöknél ugyanis a mester nevének genitivusa jelezte készítőjét. (Gen. originis.) Kivételt képezne egy valkenburgi bronzserpenyő, amelyet a legújabb kutatásból ismerhettünk meg SILVINSF mesterjeggyel.⁵ Ezt a darabot ugyanis ismertetője i. sz. 42—47 közé helyezi.⁶ Ha Norling—Christensen kormeghatározását elfogadjuk, akkor azt kell látnunk, hogy Itálián kívül is, a kiemelkedő bronzárukat már az i. sz. I. század közepétől kezdve nominativusban előforduló, fecit jelzővel ellátott mesterjegyekkel készítették. Egyébként ugyanis „általánosan elfogadott nézet, hogy a nominativusban álló mesternevek későbbiek, mint a genitivusban lévők”.⁷

Pannónia római kori bronzemlékanyagában fentiekben részletesen leírt tintinnabulumhoz hasonló darabot — de mesterjegy nélkül — ez ideig egyedül a brigetioi Dolichenus szentélyből ismerünk.⁸ Az ugyancsak innen előkerült különböző formájú bronzcsengők társaságában talált darab amellettszól, hogy ez a félgömb alakú forma még a III. század elején is előfordul nálunk. E darabtól eltekintve többnyire csak egészen más formájú csengőket, többször vaskolompot, vagy pedig kisméretű, fülbevalónak használt csengettyűket találtunk.

Említettük, hogy mesterjeggyel csakis egyes készletek kiemelkedő darabjait látták el a császárkorban. Ilyen készlethez tartozhatott a mi tintinnabulumunk is, mégpedig kocsifelszereléshez — jóllehet pannóniai kocsileleteinkben ilyen formájú, mesterjeggyel ellátott bronzcsengő eddig még nem került elő. Pannónián kívül azonban Augusta Traiana-tól 7—8 km-re egy számunkra igen fontos leletegyüttest ástak ki az utóbbi években.⁹ Itt (bulgáriai Malka Verea) egy négykerékű kocsi került elő, amelynek vasalkatrészei megegyeznek a már eddig ismert kocsikéval. Jelentős bronzveretek a kocsin nem voltak. A kétfogatú kocsi díszes lószerszámdíszei ezzel szemben a ritkábban előforduló, emailberakásos technikával készültek. Ehhez a lószerszámkészlethez két darab bronzcsengő tartozott. Formában, díszítésben, fülmegoldásban egészen csekély méretbeli különbségtől eltekintve — m.: 6,—, átm.: 8. cm — pontosan megegyeznek a margitszigeti darabbal. A *csengőpár* azt bizonyítja, hogy a kétfogatú kocsi lószerszámkészletének mindegyikéhez egy-egy csengő tartozott, tehát ezeket nem a kocsira függesztették. Mivel ezek megegyeznek a lovak számával, vagy egy-egy ló nyakán, vagy a nyaklón, esetleg az igán csüngtek. Császárkori igás fogatolásra mind a Római Birodalomból, mind pedig Pannóniából számos köemlékbrázolás maradt ránk.¹⁰

A margitszigeti tintinnabulumnál erre mutat egyébként a fülnél már említett két szabálytalan alakú nyílás is, amelynek kikopása éppen az átfűzött bőrszija állandó súrlódásából származhatott. Háziállatok csak vaskolompot hordtak, amit a Pannóniában is nagy számban talált ilyen leletek bizonyítanak.

Malka Verea emailtechnikával készült lószerszámdíszei talán elősegítik csengőnk készítésének és idejének meghatározását. Bár I. Welkow fent már idézett ismertetésében a Malka Vereai kocsilelet korát nem határozta meg közelebbről, ezt a hiányt pótolta L. Botoucharova, aki a beresovói tumulus kocsitemetkezésének kapcsán írt tanulmányában kimutatta, hogy az oly gazdag bulgáriai kocsileletek az i. sz. II. században készültek.¹¹

A thrákiai emaildíszes lószerszámmal ellátott kocsikat ez idő szerint galliai import áruknak vélik. A dunai tartományokban — főleg Pannóniában — a galliai hatás már Domitianus korától kezdődött és a II. században volt a legerősebb.¹² A kereskedelem útja megegyezett az áttört kocsidíszeknél kijelölhető útéval, terjesztője a nyugati keltaság volt.¹³ Sellye I. emailtechnikával készült darabokat ismertető összefoglaló munkájában több analógiát hoz Gallia Belgicából.¹⁴ K. Exner már meg is nevezi azt a helyet, ahol a korai időktől kezdve (Flaviusok után) ezeket az emailtechnikával készült, különféle rendeltetésű dísz tárgyakat készítették: ez a belgumi Villa d'Anthée volt.¹⁵

Azért időztünk talán kissé részletesebben a Malka Vereai kocsileletnél, mert ennek segítségével igyekeztünk a margitszigeti csengő készítésének helyét és idejét meghatározni.

Összegezve tehát az eddigieket: úgy gondoljuk, hogy a Margitsziget felső részénél — a Duna medréből — előkerült eddig egyedülálló SECVNDVSF mesterjegyes bronzcsengő egy lószerszámkészlet kiemelkedő darabja volt (ezért látta el mestere bélyegzővel). Ló nyakán vagy a nyaklón csüngött, bőrszija fűzve. Galliai műhely terméke. Készítésének ideje i. sz. I. század vége — II. század eleje. Igen valószínűnek látszik, hogy az aquincumi tábornak a rákospataki őrtoronnyal összekötő hídon áthaladó kocsiról esett a Dunába.

JEGYZETEK AZ „AQUINCUMI MESTERJEGYES BRONZCSENGŐ” C. ANYAGKÖZLÉSHEZ

- ¹ *Daremborg, Ch.—Saglio, E.*: Dictionnaire des antiquités grecques et romaines d'après les textes et les monuments... I—IX. Paris, 1877—1919. IX. 341. *Tinnabulum* címszó.
- ² Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Osztályán. Ltsz. 60.126.
Ez úton köszönöm meg dr. Radnóti Aladárnak, hogy a darabra felhívta figyelmemet, és hogy az anyaggyűjtésben segítségemre volt.
- ³ CIL. VII. 1295 — MARTINVS beütött bélyegzővel, valószínű mesterjegyet jelez. CIL. X. 8071, 56, CIL. X. 8072, 14.
- ⁴ PW—RE, „Secundus” №.19.
- ⁵ *H. Norling—Christensen*: Aarboger for nordisk Olkyndighed og Hist. 1952. 179. Az idézett serpenyő Groningenben van. (Biologisch-Archäologisches Institut, №. 6033.)
- ⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy az idézett darab nem a valkenburgi táborásatás alkalmával került elő. — *A. E. van Giffen* nem ismerteti. (Inheemse en romeinse terpen. Groningen, 1948.)
- ⁷ *Radnóti Aladár*: A pannóniai római bronzedények. Diss. Pann. II. 6. 1938. 40.
- ⁸ *N. Láng*: Laureae Aqv. II. (Diss. Pann. II. 11.) 179, 32 tábla 2. — MNM. Ltsz. 4/1933. 115. — M.: 7,5, átm.: 9,5 cm.
- ⁹ *I. Welkow*: Izvestija (Bulletin de la soc. arch. Bulgaire) 14. 1940—42. 205.
- ¹⁰ *W. v. Massow*: Die Grabmäler von Neumagen. 1932. 141. 91 k. — *H. Dragendorff—E. Krüger*: Das Grabmal von Igel. 1924. 79. 49. k. és 12. tábla. — *E. Esperandieu*: Recueil Général des Bas-Reliefs de la Gaule Romaine. 1907. IV. 3245 (Langres). — Uo., V. 4035 (Arlon). — AÉ 1943. 15. táb. 2, 3. (Szentendre). — AÉ 1944—45. 80. tábla 3.
- ¹¹ *L. Botoucharova*: Godisnik. (Annuaire du Musée National Archéologique Plovdiv) 1950. II. 132. skk.
- ¹² *Barkóczy L.*: AÉ III. f. 7—9, 1946—48. 176. sk.
- ¹³ *Nagy L.*: Budapest története. 1942. I. 251.
- ¹⁴ *Sellye I.*: Császárkori emailmunkák Pannóniából. Diss. Pann. II. 8/4, 6, 15.
- ¹⁵ *K. Exner*: Das Verhältnis der Pannonischen Emailfunde zu den Rheinischen. Diss. Pann. II. 8. 89. skk.

RÖMISCHE SCHELLE MIT STEMPEL VON AQUINCUM

Das Tinnabulum wurde in den dreissiger Jahren ds. Jhr. beim Nordende der Margareteninsel aus der Donau durch ein Baggerschiff ans Tageslicht befördert. Es gehört zu den grösseren bekannten römischen Schellen. H: 6 cm, Dm: 7,1 cm, Durchmesser der Öse: 2,5 cm.

Die in der Nähe der Margareteninsel zum Vorschein gekommene Schelle ist nicht nur wegen der feinen Ausarbeitung bemerkenswert, sondern der darauf befindliche Stempel erhöht ihren Wert aussergewöhnlich, da solche nicht nur in Pannonien, sondern im ganzen Gebiete des Römischen Reiches zu den Seltenheiten gehören. Auf dem oberen Teil befinden sich zwei umlaufende eingetiefte Linien. Auf der unteren Linie beginnt in senkrechter Richtung die längliche, eingeschlagene, schmale Inschrift: „CVNDVSF. Es ist der Name eines Meisters SECVNDVS. Der Nominativ des Namens mit „fecit“ lässt darauf schliessen, dass das Stück im II. Jahrhundert hergestellt wurde.

Nur hervorragende Stücke wurden mit einem Meisterstempel versehen. Unser Exemplar mag zu einem Wagen gehört haben. Das Schellenpaar des Wagenfundes von Malka Vereá zeugt davon, dass zu jedem der beiden Pferdeschirre je eine Schelle gehörte, sie also nicht am Wagen selbst befestigt waren, sondern am Hals oder am Halsriemen, möglicherweise am Kummer der Pferde. Die beiden Öffnungen der Öse sind ungleichmässig abgenutzt; das mag von der dauernden Reibung eines Lederriemens stammen. Zu dem Fund von Malka Vereá

gehören auch mit Email verzierte Pferdegeschirrtteile. Diese stellen Importstücke aus Gallien dar. In den Donauprovinzen begann der Einfluss Galliens bereits zur Zeit des Domitianus und war im II. Jahrhundert besonders stark. Entlang des Handelsweges finden wir die durchbrochenen Wagenbeschläge verbreitet. Die verschiedenen Wagenausrüstungen und Pferdegeschirre haben die Westketten vermittelt.

Das beim Nordende der Margareteninsel aus dem Donaubeck zum Vorschein gekommene Tinnabulum mit dem Stempel des Meisters SECVNDVSF mag zu einem Pferdegeschirr gehört haben. Als ein sehr gut gelungenes Stück versah es der Meister mit seinem Stempel. Es wurde mit einem Lederriemen am Hals des Pferdes oder am Halsriemen befestigt. Die Schelle stammt aus einer gallischen Werkstatt. Die Herstellungszeit kann Ende des I. oder Beginn des II. Jahrhunderts gewesen sein. Man kann annehmen, dass sie in die Donau fiel, als der Wagen die Brücke zwischen dem Lager von Aquincum und dem Burgus beim Bach Rákos überquerte.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Bronzeschelle mit Meistermarke aus Aquincum.
Abb. 2. Stempel mit der Meistermarke „CVNDVSF“